

ASPECTS OF TRANSLATING TERMINOLOGY

Reka Suba

Assoc. Prof., PhD, Sapientia University of Tîrgu Mureş

Abstract: In cognitive linguistics, within the semantic structure of different texts there are some elements or lexical units that can be foregrounded, highlighted. Thus, they stand out from the surrounding words and acquire certain thematic roles, all the other elements functioning as the background against which these highlighted terms are used. The present study aims to analyse the practical modalities of highlighting and foregrounding in specialized texts.

Keywords: semantic structure, foregrounding and thematic role, lexical units with thematic roles, cognitive background of texts, transposing foregrounded elements

Conform concepției lingvisticii cognitive, limbajul poate fi cercetat numai într-un context general, al interacțiunii culturale în societate, în acest fel principiul fundamental al structurilor lingvistice fiind determinat de abilitățile cognitive, de capacitatea și procesul conceptual uman, iar în ceea ce privește concepția categorizării, aceasta are la bază modelul și teoria prototipului. În teoria prototipului categoriile sunt corelate cu prototipurile lor, ori sub formă de reprezentări schematice și formale, ori cu imaginile concrete ale categoriei sau o listă de membri ai categoriei, iar aceste două modalități alternative ale categorizării reflectă natura procesului cognitiv, și anume: organizarea percepției și a experienței de cunoaștere are loc fie sub forma schemelor de reprezentare (structuri formale abstracte), fie sub forma imaginilor mentale concrete. Înlocuirea concepției clasice aristotelice a categorizării cu teoria prototipului și trecerea semanticii structurale și referențiale în plan secund a dus la identificarea semnificației cu conceptualizarea și cu percepția. Situațiile concrete pot fi redată în mai multe feluri, iar această capacitate este denumită reprezentare, o noțiune de bază a psihologiei cognitive, din care au luat naștere bazele teoretice ale lingvisticii cognitive, care conchide că reprezentarea constituie temeiul bazei cognitive a majorității structurilor semantice (Banczerowski 2003: 196). Imaginile mentale se pot forma prin filtrul mai multor sisteme, de exemplu: prin sistemul schemelor structurale (distribuția și cantitatea obiectelor, configurații temporale și spațiale etc.), prin sistemul reglării perspectivei (în strânsă legătură cu localizarea actanților, dinamica lor, cu perceperea diferitelor stări și a schimbărilor unghiului de perspectivă), prin sistemul dirijării atenției (delimitarea elementelor proeminente, cu rol de figură față de cele de fundal) sau prin sistemul dinamicii forțelor, a relațiilor dintre aceste forțe (Talmy 1988: 194, apud Banczerowski 2003: 197). Mijloacele existente ale limbilor corespund acestor sisteme, dar deoarece procesul de convenționalizare a reprezentării este strâns legat de factorii culturali, sociali și istorici, aceste mijloace diferă de la o limbă la alta.

Pornind de la aceste concepte, în cele ce urmează, fără a avea pretenția unei analize sistematice și exhaustive, vom supune atenției din această perspectivă cognitivă câteva aspecte legate de câțiva termeni specifici și fragmente de text de limbă maghiară și traducerea lor pentru subtitrarea în limba română, luate din seriale de emisiuni televizate cu caracter gastronomic¹.

Gastronomia este considerată parte integrantă a culturii popoarelor, atât prin inventarul terminologic gastronomic, cât și prin formarea, originea și evoluția denumirilor, deoarece „reflectă strânsa legătură pe care o au cultura și civilizația unei societăți cu limbajul sau, altfel spus, în termeni coșerieni, modul în care o comunitate etnolingvistică își asumă extravertbalul prin propria experiență de cunoaștere” (Munteanu Siserman 2013: 431). Este de precizat însă că acest limbaj este considerat de către terminologi mai puțin specializat decât limbajele profesionale din aria științelor exacte sau din cel al științelor umane, din cauză că este destinat unei mase mai largi de receptori. După cum remarcă Antonia Ciolac, limbajul de specialitate culinar și gastronomic de fapt corespunde unui domeniu ocupațional mai larg, și ca orice limbaj de specialitate, presupune două niveluri de complexitate: „stratul de jos este reprezentat de *nivelul profesional curent* (selectat de specialiști în comunicarea cu nespecialiștii), iar stratul de sus corespunde unui *nivel profesional „înalt”* (specializat), folosit între profesioniștii din domeniu”, iar oscilarea între aceste niveluri și folosirea termenilor specifici acestora este determinată în primul rând de obiectul și tema generală a discursului, dar „depinde și de o serie de factori cum ar fi: a) gradul de specializare în domeniu a locutorului; b) nivelul de pregătire a destinatarului; c) tipul de text (\pm intens informativ) și de context de comunicare (formal/semiformal); d) canalul de comunicare (scris/oral)” (Ciolac 2016: 37-38). Nivelul profesional specializat se caracterizează prin numeroase neologisme terminologice, împrumuturi din alte limbi, denumite neologisme sau xenisme (în cazul în care sunt preluări din limbile străine actuale), iar nivelul profesional curent printr-o gamă redusă de neologisme culinare, acestea fiind înlocuite cu variantele lor din limba comună sau cu perifrază.

Emisiunile culinare vizate, fiind destinate unei receptări largi, evită folosirea în exces a termenilor de specialitate, deși sunt comunicări orale audiovizuale cu caracter formal sau semi-formal, și prezentatorul sau prezentatorii de fiecare dată sunt specialiști în domeniu. Totodată, corpusul nostru intră în categoria emisiunilor cu caracter informativ-didactic, constând în prezentarea verbală și practică a unor rețete și a informațiilor aferente gastronomice.

Primul serial gastronomic din corpus constă în 12 episoade și are următorul dialog introductiv la începutul episoadelor:

- A: Tarkedli? În traducere: Gogoșa Dalken ?
B: Cseh. În traducere: Cehească.
- B: Sztifádó? În traducere: Stifado ?
A: Görög. În traducere: Grecesc.
- A: Darázscsípés? În traducere: Bienestich (Înțepătura albinei) ?
B: Júúújjj, német. În traducere: Vai, nemțesc.

¹ Titlurile serialelor: Rețete din toată Europa (având 12 episoade), Rețete din toată lumea (cu 20 de episoade), Grătar urban (4 episoade), Marketa la piață (10 episoade) și Dora la piață (10 episoade), difuzate de postul de televiziune Tv Paprika.

Acest schimb de replici la începutul episoadelor are un caracter de divertisment pe lângă funcția informativ-didactică și rolul de a ancora subiectul discursului culinar în spațiul geografic definit peste câteva secunde și prin titlu: Rețete din toată Europa.

Dacă ne raportăm la nivelurile categoriale stabilite de E. Rosch, și anume: nivel supraordonat, nivel de bază și nivel subordonat, în cazul primei replici se observă că entitatea vizată se află pe niveluri categoriale diferite în cazul celor două limbi, termenul din limba maghiară situându-se la nivelul subordonat, iar cel românesc la nivelul de bază, unitatea lexicală generică *gogoășă* desemnând tipul de prăjitură și formând o bază pentru specificație, pentru componenta specifică a gastronomiei (Munteanu Siserman 2013), această componentă din urmă însă are doar un rol de delimitare, nefiind folosit ca termen uzual în limbajul gastronomic românesc, dar în acest context are rolul de a arăta proveniența denumirii ungurești, și anume faptul că denumirea acestui preparat de patiserie *tarkedli* (mai demult *talkedli*) are origini germane și cel mai probabil datorită influenței culturii gastronomice austro-germane a fost preluată atât de limba cehă, cât și de cea maghiară. În episodul destinat gastronomiei cehești, însă, acest gastronomic apare în mod consecvent sub forma de *gogoși cehești*.

În lexicul gastronomic maghiar și român, în cazul denumirilor unor produse culinare sau feluri de mâncăruri, se poate observa aceeași structură binară, având o componentă generică și una specifică, cu rol de diferențiere, adesea exprimat cu toponime sub forma unui adjectiv relațional cu trimitere directă la nume de țări sau regiuni (Munteanu Siserman 2013: 433).

În cadrul aceleiași clase gastronomice, în corpusul studiat mai apar următoarele denumiri:

- *apácafánk*, în traducere: *gogoși franțuzești Religieuse*, un preparat francezesc de patiserie, *Religieuse* în limba franceză însemnând călugăriță, denumire primită datorită aspectului ei, ce sugerează o călugăriță în costumație monahală (emisiunea Rețete din toată lumea, episodul destinat bucătăriei franțuzești) – denumire cu dublă specificație, componentele aflându-se la niveluri categoriale diferite, structura organizațională pornind de la cel mai ridicat grad de abstracție spre cel mai scăzut, și respectând în totalitate grafia denumirii originale în cazul celei de-a doua componentă
- *sáfrányos túrófánk*, în traducere: *gogoși cu brânză și șofran* (emisiunea Rețete din toată lumea, episodul destinat bucătăriei indiene) – componentele specifice ale denumirii referindu-se în acest caz la ingrediente.

O altă componentă generică în materialul studiat apare numai în traducerea în limba română, și anume: *mâncare*, împreună cu specificații de genul: *mâncare de pui*, *mâncare de carne de porc*, *mâncare de carne de vită* etc., termenii maghiari situându-se la un nivel categorial subordonat, de exemplu: *ragu*, *becsinált*, *paprikás*, *pörkölt*, *tokány* etc., sau dacă specificitatea se realizează în cadrul leguminoaselor (*mâncare de fasole*, *mâncare de dovlecel*, *mâncare de cartofi* etc.), atunci în componența corespondentului maghiar substantivul generic *főzelék* denotă modul de preparare prin fierbere, iar componentele specifice indică felul legumelor: *babfőzelék*, *krumplifőzelék*, *spenótfőzelék*, *borsófőzelék* etc., relația sintactică dintre unitatea de bază, substantivul determinat și elementul determinant fiind una circumstanțială de proveniență (contrar termenilor corespondenți din română, unde se observă un alt tipar sintactic, în cazul acestei sintagme determinantul fiind atribut substantival prepozițional).

Diferențele denumirilor gastronomice din cele două limbi se explică prin utilizarea nivelurilor categoriale diferite, prin diferența între nivelurile de abstracție a reprezentării, în terminologia

gastronomică maghiară lipsind nivelul de bază în cazul mâncărilor cu carne, fiind prezentă doar nivelul subordonat, mai concret.

Într-o altă ordine de idei, conform lingvisticii cognitive, în structura semantică a diferitelor texte unele elemente semantice (unități lexicale sau grupuri de cuvinte și expresii) pot căpăta rol de figură, față de toți ceilalți componenți care formează baza sau fundalul textului (Tolcsvai 2000). Cu ajutorul următoarelor exemple se pot observa modalitățile de transpunere a acestui rol în cazul traducerii.

În seria de replici redată mai sus elementele cu rol și statut de figură sunt răspunsurile date la întrebări în amândouă limbi. Aceste enunțuri care denotă proveniența preparatelor, ies în evidență față de termenii specializați, și au rolul de a ghida atenția spectatorilor spre acea arie geografică, care este vizată în emisiunile respective. Iar dacă ne raportăm la întregul serial gastronomic, chiar și față de episoadele în parte își mențin acest statut, prin caracterul lor definitoriu.

Fragmentul următor și traducerea sa însă prezintă diferențe de structurare din această privință:

Szerencsére egyre inkább újra az életünk részévé válik a piacra járás, a nagyvárosokban egyre több termelői piac nyílik tele izgalmasabbnál izgalmasabb alapanyagokkal. Rengeteg piacot bejártunk, hogy megmutassuk, miért is annyira jó piacra járni. Induljunk is! (emisiunea *Dora la piață*)

În traducere: *Aprovizionarea de la piață începe să facă parte din viața noastră. Se vede și din multitudinea piețelor agroalimentare din marile orașe, piețe pline de materii de bază din ce în ce mai interesante. Am cutreierat multe piețe ca să vă putem demonstra, de ce e bine să ne aprovizionăm de la piață. Haideți să pornim!*

Topicalizarea textului sursă diferă de cea a textului țintă prin plasarea elementului cu rol de figură la începutul enunțului, acesta fiind în prima frază a textului original însuși procesul emergent și continuu, iar în textul țintă rezultatul acestui proces. Lăsând la o parte structurările și delimitările sintactice, care sunt determinate într-o mare măsură de normele referitoare la subtitlurile din audiovizual, ceea ce se poate constata din perspectiva configurației figură și fundal, este această schimbare a unghiului de perspectivă, menținând totuși presupuziția aflată la baza enunțului, și anume că mai demult cumpărătorii nu avea obiceiul de a frecventa piețele.

Ceea ce însă se menține de fiecare dată în traducerea acestui tip de text specializat, este iconicitatea specifică, care presupune o conformitate directă între expresiile verbale și obiectele sau evenimentele redade de ele, ceea ce se poate realiza prin combinarea semnelor, prin alăturarea sau distanțarea unităților care prezintă conexiuni cognitive sau semantice sau prin acea activitate a subiectului conceptualizării care are rolul de a determina ordinea unităților constitutive ale întregii scene. Ordinea orizontală este determinată de caracterul linear al limbi, dar diferențele între modalitatea de construire a scenei cauzează modificări în structura verticală (Banczerowski 2003: 201-202). Din perspectiva iconicității empirice, ordinea evenimentelor, determinată de subiectul conceptualizării, este redată și în traducere, așadar ordinea reprezentată verbal coincide cu ordinea firească a fazelor de pregătire a evenimentului descris:

Fölvágom a vöröshagymát, ugyanis meg fogok pirítani egy kis vöröshagymát és ebbe fogok különböző fűszereket tenni, természetesen azokat is elmondom a maga idejében. És ahogy ez le van pirítva, hozzáadjuk a csirkemellet, felöntjük, hozzáadjuk a csirkemellet, és réteslappal fogom majd rétegezni, illetve rengeteg olvasztott vajjal, és fogok hozzá tenni cukrozott narancsos mandulát is. (emisiunea *Rețete din toată lumea*)

Tai ceapa albă, fiindcă voi pune la prăjit puțină ceapă albă și la ceapă voi adăuga diferite condimente, le voi enumera la momentul respectiv. Când toate acestea se prăjesc, adăugăm pieptul de pui și apă, carnea se fierbe și punem totul între foile de plăcintă, adăugând mult unt topit, și voi mai pune migdale cu portocale și zahăr.

Așadar, se menține principiul convenției general acceptată în naratologie, și anume că într-o serie de propoziții succesive având timpuri gramaticale identice, propozițiile denotă evenimente succesive.

În concluzie, discursul gastronomic televizat fiind un tip de discurs specializat, dar cu „indicii valoroase asupra identității naționale” (Drugă 2017: 768), ridică numeroase probleme de traducere vizând atât lexicul culinar, cât și componenții pragmatici ai organizării textului, cu atât mai mult cu cât traducerile în cazul emisiunilor din audiovizual se fac pentru subtitrare, ceea ce necesită o altă abordare lingvistică și tehnică. Așadar, acest tip de traducere poate fi considerat o subspecie în categoria traducerilor specializate, iar în cazul perechilor de limbă maghiară și română, cele mai mari diferențe se pot constata la traducerea gastrimelor și a termenilor culinari în privința categorizării pe diferite niveluri conceptuale, transferurile categoriale, folosirea unuia sau a altuia fiind determinată atât de contextul actual, cât și de funcția unității lexicale în organizarea conceptuală și semantică a mesajului textual.

BIBLIOGRAPHY

- Banczerowski, Janusz 2002: A profilírozás mint nyelvészeti fogalom. In: *Magyar Nyelvőr*, 126. évf., 2002/3., 321-328. <http://nyelvor.c3.hu/period/1263/126307.pdf>
- Banczerowski, Janusz 2003: Az ábrázolás fogalma a kognitív nyelvészetben. In: *Magyar Nyelvőr*, 127. évf., 2003/2., 196-205. <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00030/pdf/127208.pdf>
- Banczerowski, Janusz 2004: A szaknyelvek és a szaknyelvi szövegek egyes sajátosságairól. In: *Magyar Nyelvőr*, 128. évf. 4. szám, 2004 október-december, p. 446-452. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1284/128406.pdf>
- Ciolac, Antonia 2016: “Străinisme” lexical culinare în emisiuni teledifuzate românești I. In: *Limba română*, LXV (1), Section Lexicografie, Editura Academiei, București, pp. 37-45. <http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A24872/pdf>
- Ciolac, Antonia 2016: “Străinisme” lexical culinare în emisiuni teledifuzate românești II. In: *Limba română*, LXV (3), Section Lexicografie, p. 399-407, Editura Academiei, București, pp. 37-45. <http://www.diacronia.ro/en/indexing/details/A25726/pdf>
- Drugă, Luminița 2017: Creativitate lingvistică în denumirea unor preparate culinare tradiționale de fruct/dulce sau de post adaptate la spațiul urban moldovenesc. In: *Numele și numirea. Actele Conferinței Internaționale de Onomastică*, ediția a IV-a, Secțiunea Sacred and profane in names in public space, Editura Mega, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, p. 768-780. https://onomasticafelecan.ro/iconn4/proceedings/4_7_Druga_Luminita_ICONN_4.pdf
- Dumitru, Irimia 2000: *Gramatica limbii române*. Polirom, Iași.
- Kiss, Jenő 1995: *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Kocsány, Piroska 2005: A szövegtan leírása, filozófiája és gyakorlata. In: *Adalékok a magyar nyelvészet szövegtani diszkurzusához*. Szerk. Petőfi S. János. Officina Textologica 11, Debreceni Egyetem, Magyar Nyelvtudományi Tanszék, 9-52. http://mnytud.arts.unideb.hu/ot/11/ot11_2kocsany.pdf

- Munteanu Siserman, Mihaela 2013: Nume de preparate culinare autohtone în perspectiva globalizării. In: *The Proceedings of the European Integration Between Tradition and Modernity Congress 5*, Editura Universităţii Petru Maior, Tg-Mureş, pp. 431-443.
http://www.upm.ro/facultati_departamente/stiinte_litere/conferinte/situl_integrare_europeana/Lucrari5/IETM5_Part53.pdf
- Pethő, József 2011: A figura-alap viszony a nyelvben és a nyelvéírásban. In: *Magyar Nyelvőr*, 2011. pp. 187-194. <http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1352/135206.pdf>
- Rosch, Eleanor 1986: Egyetemes és kulturálisan specifikus jegyek az emberi kategorizációban. In: Pléh Cs. (szerk.) *Gondolkodáslélektan I.*, Budapest, TK, 1986., 64-94.
- Tolcsvai Nagy, Gábor 2001b: *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy, Gábor 2000: A kognitív nyelvészet elméleti hozadéka a szövegtan számára. In: *Magyar Nyelvőr*, 124. évfolyam 4. szám, 2000. október-december, 494-500.
<http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1244/124411.htm>